

Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Atatürk dönemindeki Türkiye-Bulgaristan ilişkileri zor şartlar altında sürdürülmüştür. Türkiye, Sevr Antlaşması ve ardından imzalanan Mondros Ateşkesini reddederek bağımsızlık savaşı başlatmış, Bulgaristan kendisine dayatılan Neuilly Antlaşmasının ağır hükümlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski ve yönetimi, 1919-1922 yıllarındaki Türk Millî Mücadelesini yakından takip etmiştir. Türkiye'nin savaşta başarılı olması halinde Bulgaristan'ın da bunu örnek göstererek kendisine dayatılan Neuilly Antlaşmasının hafifletilmesini Müttefiklerden isteyebileceği hesaplanmıştır.

İzmir ve İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra, Edirne'deki I. Kolordu çeşitli tedbirler almıştır. Ayrıca Trakya'daki sivil Türkler de örgütlenmeye başlamış, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Batı Trakya Komitesi gibi dernekler kurmuştur. Bu dernekler, 21 Mart 1920'de Edirne'de miting, 31 Mart 1920 Lüleburgaz ve 9 Mayıs 1920'de Edirne'de "Büyük Edirne Kongresi" düzenlemişler ve işgale karşı nasıl mücadele edileceğini anlatmışlardır. Kongreye Türk-Bulgar dostluğu ve ortak çıkarları çerçevesinde Bulgaristan Trakya Komitesi temsilcileri de katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 30 Nisan 1920'de İtilaf devletlerine karşı, Anadolu ve Trakya'da sürdürülen Millî Mücadele hakkında Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bir mektup göndermiştir. Ankara Hükûmetinin Bulgaristan nezdinde ilk diplomatik girişimi sayılabilecek mektupta üç önemli konuya değinilmiştir. İlkinde İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetinin artık Türk Milleti'ni temsil etme yeteneğinin kalmadığı, yerine Ankara'da kurulan TBMM'nin yönetimi ele aldığı belirtilmiş, mektubun bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alındığı ve Meclisin kararı ile Ankara Hükûmeti adına gönderildiği vurgulanmıştır. İkincisinde Osmanlı Hükûmeti yerine Ankara Hükûmetinin tanınması istenmiştir. Üçüncüsünde Bulgaristan'ın, Batı emperyalizmine karşı savaşan Türkiye'ye destek vermesinin arzulandığı ifade edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, içeriğinde Ankara Hükûmetinin Trakya davasına bakış açısını da belirttiği bir diğer mektubu eski yaverlerinden Cevat Abbas (Gürer) Bey'e vererek, Galip Bahtiyar (Göker) Bey'le birlikte Sofya'ya göndermiştir. Galip Bahtiyar Bey Anadolu basınıni temsil edecek, Cevat Abbas Bey de Ankara Hükûmeti adına görüşmelerde bulunacaktır. Bulgaristan Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olan Cevat Abbas Beyi özel temsilci olarak kabul etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Sofya'daki Bulgaristan yönetimi ve yabancı diplomatlara Millî Mücadele'yi anlatmakla yetkilendirdiği Cevat Abbas Bey dışında Fuat (Balkan) Bey'i, Batı Trakya ve Makedonya'da çetecilik faaliyetleri yapmakla görevlendirmiştir. Fuat Bey, Dimitir Açkov vasıtasıyla temas kurduğu Makedonya Komitesi Başkanı Todor Aleksandrov ile işbirliği yaparak Yunan birliklerine saldırılar düzenlemiş, sabotajlar yapmış, yol ve köprüleri imha ederek Anadolu'ya Yunan askerlerinin sevk edilmesini engellemeye çalışmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın görevlendirdiği bir diğer Kuva-yı Millîyeci Şakir (Kesebir) Bey olmuştur. Şakir Bey daha çok Doğu Trakya'da görev yapmış, Trakya halkının işgalci Yunanlılara karşı bilinçlendirilmesini organize etmiş ve Doğu Trakya'ya geçerek yardımlarda bulunan Bulgar çetecileri ile Türk çetelerinin koordinasyonunu sağlamıştır.

Doğu Trakya'nın Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine, Türk asker ve sivilleri silahlarını, cephanelerini sınır muhafızlarına teslim ederek Bulgaristan'a sığınmışlardır. Sığınmacı subay, er, sivil ve silah sayıları şöyledir: 700 subay

ve askerî memur, 4.000 er, 200 kadar sivil devlet memuru, 10.000 kadar göçmen, 3.000 kadar piyade tüfeği, 30 makineli tüfek ve 31 top. Bu Türk sığınmacılar daha sonra çeşitli yolları takip ederek Anadolu'ya geçmişler ve Millî Mücadele'ye katılmışlardır.

Bu arada Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere, 1921 yılı Mayıs ayının ikinci yarısında, üç kişilik bir heyeti gizli görevle Ankara'ya göndermiştir. Bunlar Çiftçi Partisi Parlamento Grubundan Milletvekili Angel Grozkov, Emir Subayı Jandarma Yüzbaşı Grigor Pisarev ve Tüccar Paskal Ençev'dir. Angel Grozkov, Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiş, diğerleri ise İsmet Paşa ve Ankara Hükûmetinin bazı üyeleri ile görüşmüşlerdir. Aynı yıl içerisinde Angel Grozkov, Kırcaali Milletvekili Selim Ağa ve Yüzbaşı Pisarev'den oluşan bir heyet daha Ankara'ya gelmiştir.

1922 yılında Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri başkentlerine yaptığı geziden dönerken Sofya'ya uğramış, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Meclis başkanı ve Maliye bakanı ile görüşmüş, Ankara Hükûmeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin iyi seyrettiğini belirtmiştir.

Millî Mücadele devam ederken, Bulgaristan Hükûmetinin Mustafa Kemalcilere silah yardımı yaptığına dair iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddialara göre, yüklü miktarda silah ve mühimmat, Anadolu'ya götürülmek üzere Bulgaristan'ın Varna ve Burgaz limanlarından yüklenmiştir. Sofya yönetimi, bu silahların depolara kaldırması zorunlu olan Bulgar ordusunun silahları olduğunu belirtmiştir. İtilaf Devletlerinin baskıları üzerine Bulgaristan yönetimi, Varna ve Burgaz limanlarında soruşturma başlatmıştır. Yapılan incelemeler sonucu Anadolu'daki Mustafa Kemal taraftarlarına yardım gönderilmediği kanaatine varılmıştır.

Ancak bütün bu iddialara rağmen Bulgar ordusunun silahsızlandırılması ve mevcut silahlarının İtilaf Devletlerine teslim edilmesi şartı çerçevesinde, Karadeniz'de batırılmak üzere ayrılmış olan bir miktar silah ve mühimmat ile ilk yardım malzemesi gizlice Sakarya'ya sevk edilmiştir. Bu gemilerden birinin güvertesinde Bulgaristan Parlamentosunda Milletvekili olan Türk asıllı Şakir Zümre de vardır ve özel bavulu olarak kaydettirdiği eşyasının arasında bulunan 60 kg. patlayıcıyı da Anadolu'ya getirebilmiştir.

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosu Todor Markov, Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerinin durumunu yoklamak ve Bulgaristan'ı ilgilendiren bazı konularda çözüm imkânı araştırmak için Mustafa Kemal Paşa'yla, 27-28 Ocak 1923'te İzmir Göztepe'de kısa süre sonra evleneceği Latife (Uşaklıgil) Hanımın baba evinde görüşmüştür. Bu görüşmede Todor Markov; Batı Trakya, ekonomik sorunlar, göçmenler ve Ekzarhlık konularında Bulgaristan tarafının görüşlerini Mustafa Kemal Paşa'ya aktarmış, Paşa da TBMM'den bağımsız olarak kendi görüşleri olduğunu belirterek söz konusu sorunlar hakkındaki düşüncelerini Markov'a açıklamıştır.

Bu arada Aleksandır Stamboliyski Hükûmetine karşı, 9 Haziran 1923 tarihinde bir askerî darbe yapılmıştır. Stamboliyski yakalanmış ve 14 Haziran 1923'te öldürülmüştür. Bu durum Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılması düşünülen görüşmelerin gecikmesine neden olmuştur. Stamboliyski'nin yerine, 10 Haziran 1923'ten 1926 yılına kadar iktidarda kalacak olan Alensandır Tsankov iktidara getirilmiştir. Yeni Başbakan Tsankov, Bulgaristan'ın önceden imzaladığı uluslararası antlaşmaları ve üstlendiği yükümlülükleri devam ettireceğini, komşu ülkelerle var olan iyi ilişkileri sürdüreceğini ilan etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti de iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi gerektiğini, görüşmelere yeniden başlanmasının uygun olacağını belirtmiştir. Karşılıklı onaylar üzerine, 5 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye, Bulgaristan delegasyonunun yarı resmî statüsünü kabul etmiş, İsveç Elçiliği de bünyesindeki Bulgaristan

Temsilciliğinin kapatıldığını resmen duyurmuştur. Bulgaristan, 31 Ağustos 1923 tarihinde Todor Markov'u, uluslararası kurallar çerçevesinde resmî elçi sıfatıyla itimatnamesini sunmak üzere Ankara'ya göndermiştir.

Türkiye ile Bulgaristan arasında bir antlaşma imzalanmasına yönelik görüşmeler, 10 Haziran 1924 tarihinde Ankara'da başlamıştır. Bulgaristan tarafını Büyükelçi Simeon Radev, Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Tevfik Kamil Bey ile Başbakanlık Hukuk Müşaviri Münir Bey temsil etmiştir. "Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması, Ekli Protokolü ve Oturma Sözleşmesi" adını taşıyan antlaşma, 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanmıştır.

Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nın birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır, denilmektedir. Antlaşmada genel anlamda azınlıkların durumu, vatandaşlıkları, mal varlıklarına yönelik hakları, göçleri, vardıkları ülkedeki yerleşimleri gibi haklardan bahsedilmiştir. Söz konusu Ekli Protokol'de özellikle göçmenler sorunu ve azınlık hakları düzenlenmiştir. Protokolün (A) paragrafında iki devlet; azınlıkların korunmasında Neuilly Antlaşması'nda belirtilen hükümlerin tamamından Bulgaristan'da yaşayan Müslümanları ve Lozan Antlaşması'nın bütün maddelerinden Türkiye'de oturan Bulgarları faydandırmayı karşılıklı olarak taahhüt altına almışlardır. Her iki antlaşmadan herhangi birini imzalayan devletin azınlıklar konusunda sahip olduğu tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a tanımıştır. Dolayısıyla Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nda var olan azınlıklarla ilgili bütün maddelerin, 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nda da geçerli sayacağına dair söz vermiş, ülkesindeki Müslüman azınlığı da bunlardan yararlandırmayı kabul etmiştir.

Dostluk Antlaşması ile birlikte imzalanan İkamet Sözleşmesi'nin birinci maddesine Bulgaristan'daki Türklerin ve Türkiye'deki Bulgarların oturma şartları ile ilgili ayrıcalıklar konmuştur. İkamet Sözleşmesi'ne göre; her iki taraftaki Türkler ve Bulgarlar istedikleri zaman diğer ülkeye gidip yerleşebilecekler, ülke sınırları içerisinde dolaşabileceklerdir. İkamet Sözleşmesi'nin ikinci maddesi Bulgaristan Türklerinin serbest göçleri ile ilgilidir. Bu maddeye göre; Türkiye'deki Bulgarlar ile Bulgaristan'daki Türkler diğer ülkeye gönüllü olarak göç edebilecekler, yanlarında taşınır mallarını, hayvanlarını götürebilecekler, taşınmazlarını satabileceklerdir.

Dostluk Antlaşması dışında Türkiye ile Bulgaristan, 12 Şubat 1928'de bir Ticaret Antlaşması ve Seyr-ü Sefain Antlaşması, 6 Mart 1929'da Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması, 27 Mayıs 1930'da tekrar bir Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması imzalamıştır.

Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk, Bulgaristan Kralı III. Boris ile yakın dostluk kurmuştur. Her iki devlet adamı karşılıklı olarak yaptıkları yazışmalarda nazik cümleler kurmuş, Kral III. Boris, Atatürk'e hitaben "*Çok değerli ve büyük dostum*", "*Fedakâr ve iyi dostsunuz*" şeklinde hitap etmiştir. Bulgar Kralı, Atatürk'ün Nutuk isimli eserinin Almancasının kendisine takdim edilmesi üzerine, Atatürk'e şükran ve minnetlerinin iletilmesini, Türkiye'de yapılmakta olan inkılâpları uzaktan ama büyük bir ilgi ile takip ettiğini, iki memleket arasındaki yakınlaşma, dostluk ve işbirliğinin çok faydalı olduğunu bildirilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, 2 Ağustos 1930'da Bulgaristan yönetimini ve Bulgar kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla bir grup gazeteciyi Sofya'ya göndermiştir. Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak ve Hakkı Tarık Us'tan oluşan bu heyete hareket etmeden önce Atatürk; "*Bulgaristan'ı ziyaret edin. Bulgarları seveceksiniz. Onlarla içtenlikle konuşun ve kardeş Bulgar halkına en dostane duygular beslediğimi hatırlatınız*" tavsiyesinde bulunmuştur.

Bu arada Balkanlarda güvenlik ve işbirliğinin arttırılmasına yönelik girişimler olmuş Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya,

Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın katılımıyla bir Balkan Antantı kurulması çalışmaları başlatılmış, ilk konferans 5 Ekim 1930'da Atina'da yapılmıştır. Bu konferansta, yılda bir defa olmak üzere Balkan devletleri dışişleri bakanlarının katılacağı toplantı düzenlenmesi, bir Balkan Paketi oluşumuna gidilerek üye ülkeler arasında savaşın yasaklanması, uyuşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi, taraf devletlerden birine herhangi bir saldırı olduğunda karşılıklı yardımda bulunulması kararlaştırılmıştır.

Konferansların ikincisi, 20 Ekim 1931'de İstanbul'da yapılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, buraya gelen Bulgaristan heyetine yakın ilgi göstermiştir. Heyet Başkanı M. Sakızov, Mustafa Kemal Atatürk'ün yüksek şahsiyetleri karşısında duyduğu hayranlığı ifade için kelime bulamadığını söylemiştir.

Daha sonra, 1-6 Aralık 1931'de Bulgaristan Başbakanı Nikola Muşanov liderliğinde bir heyet Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bulgaristan Başbakanı, bu ziyaret ile iki ülke arasındaki samimi dostluğun daha da artacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal de *"Türkiye ile Bulgaristan dost olmalıdır. Bulgaristan'a karşı olan Türkiye'ye de karşıdır"* demiştir. Aynı günün akşamı Bulgaristan heyeti onuruna verilen yemekte Başbakan İsmet İnönü bir konuşma yapmış, iki ülke ilişkilerinin üst düzeyde seyrettiğini açıklamıştır.

Sofya'da yayın faaliyetini sürdüren "Utro" gazetesi, 4 Aralık 1931 tarihli sayısında *"Türk-Bulgar Yakınlaşması: Samimi Dostluk"* başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Bu yazıda; Türk Hükûmetinin Bulgaristan Başbakanına yapmış olduğu eşsiz karşılamanın tüm Bulgarların kalbinde izler bıraktığı anlatılmış, büyük reformcu Gazi Mustafa Kemal'in Bulgar halkını sevdiğinin çok uzun zamandır bilindiği hatırlatılmış, Muşanov'a gösterilen görkemli karşılamanın iki ülke dostluğunu daha da pekiştireceği ifade edilmiştir.

Balkan konferanslarının üçüncüsü, 23-26 Ekim 1932'de Bükreş'te yapılmıştır. Buradaki toplantılarda anlaşmazlıklar yaşanmış Bulgaristan, ülkesindeki azınlıklara ilişkin sorunların kendi tezleri dışında halledilmek istenmesini gerekçe göstererek, toplantıyı terk etmiştir. Bulgaristan'ın Balkan Antantı içerisinde yer almasını arzulayan Mustafa Kemal Atatürk, Sofya'ya bir heyet göndermiştir. Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın da yer aldığı heyet, 20-24 Eylül 1933 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmiştir. Heyetin uğurlandığı İstanbul Sirkeci Garı'na gelen Mustafa Kemal, Heyet Başkanı İsmet İnönü'ye hitaben *"Dost Bulgarlara selam götürünüz"* demiştir. İnönü de Anadolu Ajansına verdiği demeçte; yaklaşık iki sene önce Bulgaristan Başbakanı Muşanov ve heyetiyle yapılan görüşmeden sonra tekrar bir araya gelerek Türk Milleti'nin en samimi dostane hislerini Bulgar Milleti'ne bizzat iletme fırsatı doğduğunu, bu vesileyle iki ülke arasındaki bazı konuların görüşüleceğini belirtmiştir. Türk Heyeti Sofya'da çok sıcak karşılanmış, görüşmeler samimi bir ortamda geçmiştir. Ancak heyetin çabaları yeterli olmamış Bulgaristan, Balkan Antantı'na katılması yönündeki çağrılarını reddetmiştir.

Bükreş'teki konferansta bir ilerleme kaydedilememesi üzerine dördüncü konferans, 5-11 Kasım 1933'te Selanik'te yapılmıştır. Arnavutluk ve Bulgaristan'ın katılmadığı toplantılar sonrası Balkan Antantı, 9 Şubat 1934 yılında Atina'da imzalanmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na katılması için çaba göstermeye devam etmiştir. Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Yugoslavya'ya yaptıkları bir ziyaret sonrası, 20 Nisan 1937'de Sofya'ya uğramışlar ve Bulgar Kralı tarafından yüksek ilgi ve samimiyetle karşılanmışlar, görüşmelerde bulunmuşlardır.

İnönü, 14 Haziran 1937'de bir değerlendirmede bulunmuş, Balkan Antantı ve üye ülkeler hakkında bilgi verdikten sonra Bulgaristan'ın durumuna değinmiştir. İnönü, Sofya yönetiminin Balkanlarda barışı korumak ve aralarındaki iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmek istediğini bizzat kendisine söylediğini, Türkiye'nin de bu yaklaşımı destekleyip teşvik

ettiğini açıklamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti, Balkanlara yönelik yürüttüğü dış politikasının devamlılığı çerçevesinde, Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ı, Mayıs 1938'de Bulgaristan'a göndermiştir. Bulgar Kralı III. Boris ve Başbakan Köseivanov ile yapılan görüşmede Türkiye'nin, 1919 tarihli Neuilly Antlaşmasının Bulgaristan'a getirdiği ağır hüküm ve yaptırımlarının kaldırılması için çaba sarf ettiği, Sofya'nın Balkan Antantı'na üye diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini istediği dile getirilmiştir. Bulgaristan da Türkiye'nin bu yaklaşımından memnunluk duyduğunu belirtmiştir.

İbrahim KAMİL

KAYNAKÇA

1- Bulgaristan Merkezî Devlet Arşivi:

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-5.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 35.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, 1, 1-g.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, 1, 51.

Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 52-53.

Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 55-56.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-16.

2- Yayınlanmış Eserler:

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989;

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı**, Günümüz Türkçesi Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004;

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994;

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974;

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964;

BIYIKLIOĞLU, Tevfik **Trakya'da Millî Mücadele**, I. Cilt, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

DELİORMAN, Altan **Mustafa Kemal Balkanlarda**, Bayrak Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2009;

GÖNLÜBOL Mehmet, Cem SAR, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013;

İNGİNAR KEMALOĞLU, Ayşegül, **Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012;

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), (Yay. Haz.) Ali KAMİL, İbrahim **Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Anadolu ve Trakya'da Millî Mücadele (1919-1922)**, Nobel Yayınları, Ankara, 2020;

SAKİN, Serdar, Mustafa SALEP, **Balkanlar'da Güvenlik Arzusu, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya İlişkileri ve Balkan Paktı**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012;

SARIKOYUNCU, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002;

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987;

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991;

ŞİMŞİR, Bilâl N. **Bulgaristan Türkleri**, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012;

TUĞLACI, Pars, **Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Cem Yayınları, İstanbul, 1984;

VELİKOV, Stefan, **Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)**, çev. Naime Yılmaer, Kıptaş Yayınları, İstanbul, 1969;

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-donemi-turkiye-bulgaristan-iliskileri/?pdf=3815> adresinden erişilmiştir